

Svetlana Aleksijevič

Zadnje priče

(solo za otroški glas)

Prevedel Jani Rebec

Namesto predgovora ...

... en citat

»Med veliko domovinsko vojno (1941–1945) je umrlo na milijone sovjetskih otrok ... Ruskih, beloruskih, ukrajinskih, judovskih, tatarskih, latvijskih, romskih, kazahstanskih, uzbeških, armenskih, tadžiških ...«

(Revija »Prijateljstvo narodov«, št. 5, 1985).

... in eno vprašanje iz ruske klasike

Nekoč si je veliki Dostojevski zastavil vprašanje: ali bomo lahko upravičili naš svet, našo srečo in celo večno harmonijo, če bo v imenu tega, da bodo temelji trdni, prelita, pa četudi ena sama solzica nedolžnega otroka? In je sam odgovoril: te solzice ne odtehta noben napredek, nobena revolucija. Nobena vojna. Vedno bo pretehtala.

Ena sama solzica ...

»Bal se je ozreti ...«

Ženja Belkevič, stara 6 let, danes delavka

Zapomnila sem si ... Bila sem zelo majhna, a sem si vse zapomnila ...

Junij 1941 ...

Zadnje, česar sem se spomnila iz obdobja miru, je bila pravljica, ki mi jo je mama brala pred spanjem. Moja najljubša pravljica – o zlati ribici. Zlato ribico sem vedno za kaj prosila: »Zlata ribica ... Lepa zlata ribica ...« Tudi moja sestra jo je prosila. Prosila jo je na drugačen način: »Ribica ukazuje, želje izpolnjuje ...« Želeli sva si, da bi šli poleti k babici in da bi šel z nama tudi očka. Tako vesel je bil ...

Zjutraj sem se zbudila od strahu ... Zbudili so me neki neznani zvoki ...

Mama in oče sta mislila, da spiva, jaz pa sem ležala poleg sestre in se pretvarjala, da spim. Videla sem očeta, kako je dolgo poljubljal mamo, poljubljal ji je obraz, roke. Začudena sem bila, ker je še nikoli ni tako poljubljal. Šla sta na dvorišče, držala sta se za roke, skočila sem do

okna – mama se je obesila očetu za vrat in ga ni izpustila. Odrinil jo je od sebe in stekel. Dohitela ga je, spet ga ni spustila, nekaj je kričala. Takrat sem tudi sama zavpila: »Oči! Oči!«

Sestrica in bratec Vasja sta se zbudila, sestrica je videla, da jočem, in je zavpila: »Oči!« Vsi smo stekli ven na verando: »Oči!« Oče nas je videl in si je, kot se zdaj spominjam, z rokami pokrtil glavo in hodil, celo tekkel. Bal se je ozreti ...

Sonce mi je sijalo v obraz. Tako toplo je bilo ... In zdaj ne morem verjeti, da se je oče tisto jutro odpravil v vojno. Bila sem zelo mlada, a mislim, da mi je bilo jasno, da ga zadnjič vidim. Nikoli več ga nisem videla. Bila sem čisto, čisto majhna ...

In tako se mi je zapisalo v spominu: vojna je, ko ni očeta ...

Potem pa se spomnim črnega neba in črnega letala. Blizu ceste leži naša mama z razprtimi rokami. Prosimo jo, naj vstane, vendar ne vstane. Ne dvigne se. Vojaki so mamu zavili v šotorsko krilo in jo kar tam zakopali v pesek. Vpili smo in jih prosili: »Ne zakopljite naše mame v luknjo. Zbudila se bo in šli bomo naprej.« Po pesku so lezli nekakšni veliki hrošči ... Nisem si mogla predstavljati, kako bo mama z njimi živela pod zemljo. Kako jo bomo potem našli, kako se bomo srečali? Kdo bo pisal našemu očetu?

Eden od vojakov me je vprašal: »Deklica, kako ti je ime?« Pozabila sem ... »Deklica, kako se pišeš? Kako je ime tvoji mami?« Nisem se spomnila ... Do noči smo

sedeli ob maminem grobku, dokler nas niso pobrali in dali na voz. Voz, poln otrok. Vozil nas je neki starec, ki je pobiral vse po poti. Prispeli smo v neznano vas, kjer so nas neznanci razvozili po hišah.

Dolgo nisem govorila. Samo gledala sem.

Potem pa se spomnim, da je bilo poletje. Vroče poletje. Tuja ženska me boža po glavi. Začnem jokati. In začnem pripovedovati ... Pripovedovati o mami in očetu. Kako je oče bežal od nas in se ni niti ozrl ... Kako je mama ležala ... Kako so se hrošči plazili po pesku ...

Ženska me poboža po glavi. V tistem trenutku sem ugotovila: videti je kot moja mama ...

»Moja prva in zadnja cigareta ...«

Gena Juškevič, star 12 let, danes novinar

Sonce ... In nenavadna tišina. Nerazumljiv molk. Jutro prvega dne vojne ...

Naša sosedica, vojakova žena, je vsa v solzah stopila na dvorišče. Mami je nekaj zašepetala, a ji je z gesto pokazala, naj molči. Vsi so se bali na glas povedati, kaj se je zgodilo, tudi kadar so to že vsi vedeli, saj so od nekod že izvedeli. A bali so se, da bi jih razglasili za provokatorje. Paničarje. To pa je hujše od vojne. Bali so se ... Zdaj si tako mislim ... In seveda nihče ni verjel. Kako le! Naša vojska je na meji, naši voditelji so v Kremlju! Država je dobro zaščiten, sovražnikom nedostopna! Takrat sem tako mislil ... Bil sem pionir.

Radio je bil prižgan. Čakali smo na Stalinov govor. Potrebovali smo njegov glas. Stalin pa je molčal. Potem je spregovoril Molotov ... Vsi smo poslušali. Molotov je rekel: »Vojna je.« A vseeno ni še nihče verjel. Kje je Stalin?

Letala so priletela v mesto ... Na desetine neznanih letal. S križi. Prekrila so nebo, prekrila so sonce. Groza!!

Usule so se bombe ... Neprestano je bilo slišati eksplozije. Bum! Vse se je dogajalo kot v sanjah ... Ne v resnici ... Nisem bil več majhen, zapomnil sem si, kaj sem takrat občutil. Strah, ki se je razširil po mojem telesu. Po vseh besedah. Po mislih. Stekli smo iz hiše, tekli smo nekam po ulicah ... Zdelo se mi je, da mesta ni več, samo še ruševine. Dim. Ogenj. Nekdo je rekel: teči moramo na pokopališče, ker pokopališča ne bodo bombardirali. Zakaj bi bombardirali mrtve? V našem rajonu je bilo veliko judovsko pokopališče s starimi drevesi. In vsi smo pohiteli tja, tam se je zbralo več tisoč ljudi. Objemali so kamne, se skrivali za ploščami.

Z mamó sva sedela tam do noči. Nihče ni izgovoril besede »vojna«, slišati je bilo drugo besedo: »provokacija«. Vsi so jo ponovili. Govorilo se je, da bodo naše čete kmalu prešle v ofenzivo. Stalin je dal ukaz. In verjeli smo v to.

Toda vso noč so brneli tovarniški dimniki na obrobju Minska ...

Prve žrtve ...

Najprej ... Sem videl ubitega konja ... Potem ... Ubito žensko ... Presenetilo me je. Mislil sem, da v vojni ubijajo samo moške.

Zjutraj se zbudim ... Hočem skočiti iz postelje, potem pa se spomnim vojne in zaprem oči ... Nočem verjeti.

Na ulicah ni bilo več streljanja ... Bilo je tiho. Več dni je bilo tiho. Nenadoma pa se je začelo nekaj dogajati ... Po ulici hodi bel človek, ves bel, od glave do pete. Od moke. In nosi bel žakelj. Drugi teče ... Konzerve mu padajo iz

žepov, konzerve ima v rokah. Bonboni ... Zavojčki toba-
ka ... Nekdo drug nosi pred seboj klobuk s sladkorjem ...
Lonec sladkorja ... Težko je opisati! Nekdo vleče zvitek
tkanine, drugi hodi zaviti v modri činc. V rdečega ... Sme-
šno je, a nihče se ne smeji. Zbombardirali so skladišče živil.
Veliko trgovino blizu nas ... Ljudje so hiteli pobrat vse, kar
je tam še ostalo. V tovarni sladkorja se je več ljudi utopilo
v kadeh s sladkorno melaso. Groza!! Celo mesto je zobalo
semenke. Nekje so našli skladišče s semeni. Na lastne oči
sem videl, kako je ženska pritekla do trgovine ... Ničesar
ni imela pri sebi: ne torbice ne mreže – zato si je slekla
spodnje perilo. Žabe. In jih nabasala z ajdo. Odvlekla jo
je domov ... Vse to, neznano zakaj, v tišini. V teh trenutkih
ljudje niso govorili ...

Ko sem poklical mamo, je ostala samo še gorčica,
rumene pločevinke gorčice. »Ne vzemi ničesar,« me je
prosila mama. Kasneje je priznala, da jo je bilo sram, ker
me je vse življenje učila drugače. Tudi ko sva stradala in
se spominjala teh dni, nisva ničesar obžalovala. To je bila
moja mama! Po mestu ... Po naših ulicah so se mirno spre-
hajali nemški vojaki. Vse so snemali na trak. Smejali so se.
Pred vojno smo se v šoli igrali priljubljeno igro: risali smo
Nemce. Narisali smo jih z velikimi zobmi. Z zobmi. Zdaj
pa hodijo tukaj ... Mladi, lepi ... S čudovitimi granatami,
zataknenimi za močne škornje. Igrajo na orglice. Celo
šalijo se z našimi lepimi dekleti ...

Starejši Nemeč je vlekel zaboj. Zaboj je bil težek. Pok-
lical me je in mi pokazal: »Pomagaj.« Zaboj je imel dva
ročaja, skupaj sva prijela za ta ročaja. Ko sva ga prinesla,

kamor je bilo treba, me je Nemeč potrepljal po rami in iz žepa potegnil zavojček cigaret. »Evo, za plačilo.«

Prišel sem domov. Bil sem nestrpen, sedel sem v kuhinjo in si prižgal cigareto. Nisem slišal, ko so zaropotala vrata. Vstopila je moja mama:

»A kadiš?«

»Mhm ...«

»Čigave so pa cigarete?«

»Nemške.«

»Kadiš, in to še sovražnikove cigarete. To je izdaja domovine.«

To je bila moja prva in zadnja cigareta.

Nekega večera je mama prisedla k meni:

»Ne prenesem, da so tukaj. Me razumeš?«

Želela se je boriti. Od samega začetka. Odločila sva se, da poiščeva tajne borce, o njihovem obstoju sploh nisva dvomila. O tem niti za trenutek nisva podvomila.

»Ljubim te bolj kot kogarkoli na svetu,« je rekla mama. »Ampak, saj me razumeš? Mi boš odpustil, če se nama kaj zgodi?«

Zaljublil sem se v svojo mamo, zdaj sem jo poslušal brez ugovorov. In tako je potem ostalo do konca življenja ...

»Babica je molila ...
Prosila je, naj se moja duša vrne ...«

Nataša Golik, stara 5 let, danes lektorica

Naučila sem se moliti ... Pogosto se spominjam, kako sem se naučila moliti med vojno ...

Rekli so: »Vojna.« Jaz si, kar je razumljivo, pri petih letih nisem ničesar predstavljala. Nobenih strahov. Vendar pa sem od strahu, ravno od strahu, zaspala. In spala sem dva dni. Dva dni sem ležala kot lutka. Vsi so mislili, da sem mrtva. Mama je jokala, babica pa je molila. Molila je dva dni in dve noči.

Odprla sem oči in prva stvar, ki se je spomnim, je bila svetloba. Močna, zelo močna svetloba, nenavadno močna. Od te svetlobe sem zbolela. Slišim glas nekoga. Prepoznam ga: to je glas moje babice. Babica stoji pred ikono in moli. »Babica ... Babica ...,« sem jo poklicala. Ni se ozrla. Ni verjela, da jo res kličem ... Bila sem že budna ... Odprla sem oči ...

»Babica,« sem vprašala pozneje, »kako si molila, ko sem umirala?«

»Prosila sem, naj se tvoja duša vrne.«

Leto kasneje je naša babica umrla. Zнала sem že moliti. Molila sem in prosila, naj se vrne njena duša. Vendar se ni vrnila ...

»Rožnati so ležali na oglju ...«

Katja Korotajeva, stara 13 let, danes hidravlična inženirka

Povedala vam bom o vonju ... Kakšen vonj ima vojna ...

Pred vojno sem končala šest razredov. Takrat je bilo v šoli tako, da so od četrtega razreda dalje vsi opravljali izpite. In tako smo opravili zadnji izpit. To je bilo junija, maj in junij leta 1941 pa sta bila hladna. Če naš španski bezeg cveti nekje maja, je tisto leto zacvetel sredi junija. In zato je začetek vojne zame vedno povezan z vonjem po španskem bezgu. Z vonjem po čremsi ... Ta drevesa mi vedno dišijo po vojni ...

Živeli smo v Minsku, tudi rodila sem se v Minsku. Oče je bil vojaški dirigent. Z njim sem hodila na vojaške parade. Poleg mene sta bila v družini še dva starejša brata. Kot najmlajšo, pa še sestrico, so me imeli seveda vsi radi in me razvajali.

Pred nami je bilo poletje, pred nami so bile počitnice. Bilo je zelo veselo. Ukvarjala sem se s športom, hodila sem plavat na bazen v Hišo Rdeče armade. In zelo so mi

zavidali, tudi fantje v razredu. Jaz pa sem samo hotela znati dobro plavati. Dvaindvajsetega junija, v nedeljo, naj bi odprli Komsomolsko jezero. Dolgo so ga kopali, gradili, tudi na naši šoli smo imeli delovne sobote. Ena prvih sem šla plavat. Kaj pa drugega!

Zjutraj je bilo pri nas v navadi, da smo šli po sveže zemljice. Za to sem bila zadolžena jaz. Po poti sem srečala prijateljico, ki mi je povedala, da se je začela vojna. Na naši ulici je bilo veliko vrtov, vse hiše so se utapljale v rožah. Pomislila sem: »Pa kakšna vojna? Kaj si je to izmislila?«

Doma je oče prižgal samovar ... Še preden mi je uspelo karkoli povedati, so k nam pritekli sosodje in vsi so imeli le eno besedo na jeziku: »Vojna! Vojna!« Naslednje jutro, ob sedmih zjutraj, pa so najstarejšemu bratu prinesli poziv, naj se zglesi v naborniškem uradu. Popoldne je stekel v službo, kjer so mu dali denar, prejel je plačilo. S tem denarjem je prišel domov in rekel mami: »Na fronto grem, ničesar ne potrebujem. Vzemi ta denar in kupi Katji nov plašč.« Takoj ko sem postala učenka zadnjega razreda, sem začela sanjati o tem, da mi bodo naredili moder plašč iz fine volne s sivim krznenim ovratnikom. In on je to vedel.

Še danes se spominjam, da mi je brat, ko je odhajal na fronto, dal denar za plašč. Živelimo skromno, v družinskem proračunu je bilo veliko lukenj. Ampak mama bi mi kupila tisti plašč, kot jo je brat prosil. Vendar ji ni uspelo ...

Začelo se je bombardiranje Minska. Z mamom sva se preselili v kamnito klet pri sosedih. Imela sem najljubšo mačko, bila je zelo divja, nikoli ni šla dlje od dvorišča, ko

pa se je začelo bombardiranje in sem zbežala z dvorišča k sosedom, mi je mačka sledila. Poskušala sem jo odgnati: »Pojdi domov!«, ona pa mi je sledila. Tudi ona se je bala ostati sama. Padanje nemških bomb je spremljalo nekakšno zvonjenje, tuljenje. Imela sem posluh za glasbo in to je name zelo vplivalo. Ti zvoki ... Tako strašljivo je bilo, da so se mi potile dlani. Z nami je v kleti sedel sosedov štiriletni fantek, ni jokal. Le njegove oči so postale velike.

Najprej so gorele posamezne hiše, nato je zagorelo mesto. Zelo radi gledamo ogenj, kres, strašno pa je, ko gori hiša. Ogenj se je širil z vseh strani, nebo in ulice je zakril dim. In ponekod močna svetloba ... Od ognja ... Spomnim se treh odprtih oken v neki leseni hiši, na okenskih policah razkošni filokaktusi. V tej hiši ni bilo več ljudi, samo kaktusi so cveteli ... Zdelo se je, da to niso rdeče rože, ampak plameni. Kot da bi rože gorele ...

Tekli smo ...

Na poti so nas v vaseh hranili s kruhom in mlekom, ljudje niso imeli nič drugega. Denarja nismo imeli. Od hiše sem šla v ruti, mama pa je, ne vem, zakaj, stekla ven v zimskem plašču in čevljih z visoko peto. Hranili so nas kar tako, zastonj, nihče ni omenjal denarja. Horde beguncev so tekle.

Potem je nekdo spredaj sporočil, da so na cesti pred nami nemški motoristi. Nazaj smo bežali skoz iste vasi, mimo istih tetk z lončki mleka. Pritekli smo na našo ulico ... Še pred nekaj dnevi je bilo tukaj zelenje, rože, zdaj pa je bilo vse požgano. Tudi od stoletnih lip ni ostalo nič. Vse je zgorelo do tal. Črna zemlja, na kateri je vse raslo, je

nekam izginila, ostal je le rumeno rumen pesek ... Samo pesek ... Kot da bi stal blizu sveže izkopanega groba ...

Tovarniške peči so ostale, bile so bele, prekaljene v močnem plamenu. Nič znanega ni ostalo ... Pogorela je cela ulica. Zgorele so babice in dedki in veliko majhnih otrok, ker niso pobegnili z drugimi. Mislili so, da jih bodo pustili pri miru. Ogenj ni prizanesel nikomur. Hodiš po ulici in vidiš črno truplo, to pomeni, da je zgorel starejši človek. Od daleč vidiš nekaj majhnega, rožnatega, torej je otrok. Rožnati so ležali na oglju ...

Mama si je snela ruto in mi zavezala oči ... Tako sva prišli do naše hiše, do mesta, kjer je pred nekaj dnevi stala naša hiša. Hiše ni bilo. Pozdravila nas je naša muca, ki se je po čudežu rešila. Stisnila se je k meni in to je bilo vse. Nihče od nas ni mogel govoriti ... Muca ni mijavkala, tudi muca je več dni molčala. Vsi smo molčali.

Videla sem prve fašiste, niti jih nisem videla, ampak slišala – vsi so imeli obute podkované škornje, glasno so topotali. Topotali so po naši tlakovani ulici. In zdelo se mi je, da celo zemljo boli, ko stopajo po njej.

In tisto leto je španski bezeg tako cvetel ... In čremsa je tako cvetela ...